

A LEGÉNYELET NÉHÁNY TIPIKUS SZOKÁSA JÁSZKISÉREN ÉS KÖRNYÉKÉN

SZABÓ MAGDOLNA

I.

Közleményem anyaga a Jászság területén 1965 óta végzett gyűjtőmunkám eredményének kis töredéke. Szülőfalum Jászkisér és környéke népéletének és szokásvilágának néhány tipikus vonatkozását — a falu és környéke férfitársadalmának, elsősorban legényeinek az elmúlt 80—100 évben gyakorolt életformájának sajátos vonásait próbálok meg röviden összefoglalni.

Vállalkozásomhoz ösztönzést adott a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Intézetében megindult Alföld-kutató munka, az ifjúkor vizsgálatára irányuló országsszerte folyó kutatómunka értékes eredményei,¹ továbbá az, hogy a Jászság — bár az utóbbi években értékes eredményekkel biztató gyűjtés² indult meg — néprajzi szempontból még eléggé feltáratlan terület.

Anyagom körülbelül 80—100 éves távlatra vonatkozik, azokat a tárgyhoz kapcsolódó sajátosságokat tartalmazza, amelyekre a gyűjtés időpontjában élő adatközlőim³ emlékeznek.

Előljáróban szükségesnek tartom néhány szót szólni a kiválasztott község és környéke történetének, lakóinak legfontosabb jellemzőiről.

Jászkisér és környéke: Jászkisér 7 ezer lakosú község Szolnok megyében. A Tisza áradásai miatt egészen a XIX. század közepéig mocsárvilág vette körül. Ennek egyenes következménye, hogy a halászat, vadászat és pákászat volt a népesség egyik fontos megélhetési forrása. A teljesen rendszertelen halmaztelepülés 1790 táján kezdett kertes rendszerűvé átépülni. Ekkor a többi jász faluhoz mérve gazdasági viszonyai közepesek voltak, főként állattartásra rendezkedtek be. A határnak még a XIX. század közepén is csak 32,7%-a volt művelhető, bár a lakosság ekkorára már meghaladta az 5300 főt.⁴ A kezdetben szinte teljesen református lakosságnak 1851-re 14,9%-a lett katolikus. 1930-ra a 7070 fős lakosságnak — amelyből 750—800 fő élt a környező tanyákon — már 55,1%-a katolikus volt.⁵ A határnak 81%-át tették termővé erre az időre, de a statisztikák arról árulkodnak, hogy a kis- és szegényparaszti családok számára a megélhetés meglehetősen nehéz volt az uralkodó nagybirtokrendszer viszonyai között.

1945 után a feltöretlen szikesek és érintetlen legelők területe mindjobban összegusorodott, a termelősövetkezetekbe tömörült paraszti többségű lakosság új

életformájának megfelelően átalakította a falu képét is. A századfordulóig a lakosság nagy részének ólaskertjei, szérűskertjei voltak. Ezek a falu szélére épített szérűskertek a gazdasági udvar szerepét töltötték be. A jellegzetes 'farazatos ólak', istállók, amelyek a férfilakosság „birodalmát” képezték, a község rendezésével, az életforma átalakulásával eltűnöztek. A tanyák felszámolásával, az életszínvonal emelkedésével a község rohamosan terjeszkedik, közművesedik, rendezett utcahálózatával ma már a járszági ligetes települések egyik tipikus példája. A gyökeres gazdasági átalakulás természetesen maga után vonja a társadalmi változásokat is. Az anyagi kultúra változása a szellemi életet is egyre inkább átformálja, megváltoztatja a jáskiséri embereket: sietteti a népélet régi formáinak felbomlását, a régi népszokások és hiedelmek eltűnését.

A SZOKÁSVILÁG ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE: A szokások elsősorban az esztendő jeles napjaival és a mezőgazdasági munka egyes fázisaival, a földműveléssel és az állattenyésztéssel kapcsolatos időszakai ünnepekkel, a paraszti életrenddel álltak szoros összefüggésben. A szokások többsége valamilyen formában a mezőgazdasági termelés eredményesebbé tételét, az anyagi gyarapodást, a jobb megélhetést volt hivatva biztosítani. Ezért végeztek az esztendő jeles napjain termékenység- és bőségvarázslást, időjósást, ezért állítottak egyes napokra bizonyos munkákat megtöltő „szabályokat”. A legtöbb — hagyományokban leggazdagabb — jeles nap a téli időszakra esett, tehát akkorra, amikor nem végeztek mezőgazdasági munkát, és megtöltött kamra állt rendelkezésükre. Ekkor értek rá legjobban a népszokás gyakorlására. A szorgos mezei munkák idején kevesebb alkalom adódott. Ennek megfelelően a késő ősztől a tavaszi munkák kezdetéig tartó időszak volt a legkedvezőbb. A szokáshagyomány a századforduló táján még eléggé homogén. A társadalmi különbségekből adódó eltérések nem ütköztek ki észrevehetően. A falu két pólusának, a 'felvég'-nek és az 'alvég'-nek a szokásvilága hasonló, legfeljebb a vallási elkülönülés okozott kisebb eltéréseket. A katolikusok rendelkeztek gazdagabb szokás- és hiedelemvilággal, szívósabban is. A 20-as évektől kezdve a gyorsuló gazdasági és társadalmi változás, és a vallási élet fokozatos háttérbe szorulása következtében fokozatosan szegényedett el a falu régi hagyománya. Napjainkra eltűnt egy sereg sajátos népszokás. Ezeket már csak az emlékezet őrzi. A továbbélő hagyomány is átalakult. Így van ez a legényélet tipikus szokásaival is.

A LEGÉNYÉLET ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE: A család fiúgyermekét akkor kezdték először felnőtt számba venni, amikor 12 éves korától 'kiagyazták' az istállóba. Ettől az időtől kezdve a család férfitagjaival együtt végzett mindenféle munkát. Megtanulta a ház és állatok körüli teendőket, és végezte a mezőgazdasági munkákat. Csak a nehezebb munkák fortélyaira tanították, a többit „elleste” a felnőttektől. Eközben idősebb testvéreitől és rokonaitól a legényéletet is természetes módon megtanulta. A „suttyó” legénykéek árgus szemekkel figyelve jártak a nagyobbak nyomában. Tapasztalataikat azután egymással megtárgyalták. Egy-egy

utca legénykéi együtt barátkoztak. Őszi és téli estéken az istálló sarkába húzódtak: fúrtak, faragtak, játékokat készítettek. A maguk faragta és készítette játékokban lelték örömüket.

KOCSMÁZÁS: Vasárnapokon és ünnepnapokon a kocsmá körül *ögyelegtek*. Bemenni csak 16 évtől felfelé lehetett. Rendszerint egy idősebb legény vitte be őket a kocsmába. Ivott a többiekkel, és ettől fogva már legénynek számított. Rendszeresen kocsmázhatott. A más vidéken szokásos legényavatás nem volt divatban. A kocsmában ittak, kártyáztak, majd divatba jött a kuglizás, a biliárdozás és a rexezés is. Ha pénzüik nem volt, akkor *újkor hozomra* ittak, hitelbe, vagyis azzal az ígérettel, hogy az új termés betakarításakor rendezik adósságukat. Ezek a törlesztések aztán rendszerint úgy történtek, hogy csépléskor egy-egy zsák terményt ledobtak a szekérről a kocsmáros udvarán. De volt példa arra is, hogy a legény szüleinek adatta el cimboráival a sajátjukból ellopott terményt. Szinte versenyeztek abban, hogy ki tudja ügyesebben kijátszani az éberem figyelő, mindent számon tartó apát, ha az nem adott elég pénzt.

BÁLOZÁS: Szórakozásuk másik közéleti színtere a bál volt. Farsang, húsvét, szüret, karácsony és újév a bálozás igazi időszaka. A legények különösen az álarcosbálakon voltak elemükben. Mindenféle jelmezbe és maskarába öltözve üzték tréfáikat, elsősorban a leányaikat kísérő mamákkal. Másik igen népszerű bál mulatság, ahol nagy szerep jutott a legényeknek, a szüreti bál volt. Kedvükre virtuoskodhattak, mókázhattak. Ezek a bálak természetesen alkalmi az ismerkedésnek is. A legények nem szerették a válogatós lányokat. A század elején még élt az a szokás, ha a lány kosarat adott felkérőjének, akkor a legény egy seprűt kerített, és azt nyomta a lány kezébe, hogy azzal táncoljon.

ISMERKEDÉS: A bálakon, sőt régebben az utcán és a templomban is szokás volt a '*szémreménis*', azaz a leányok megszemlélése. A múlt század végén még szokásban volt az az ismerkedési forma is, hogy a legények valamelyik ott ögyelgő legénykével behívták a leányt a kocsmába. Erre azonban ritkán került sor, mert elég alkalmat adtak az ismerkedésre a '*pëndzsom*'-nak nevezett házi bálak, a fonóházak, a tollfosztók és a kukoricafosztók. A fiatalok egymásratalálásában aránylag kevés szerep jutott a kommandálásnak és ajánlásnak.

UDVARLÁS: Az udvarlással kapcsolatos a legényélet tipikus szokása a *cefrehányás* vagy *cefrehányás*. Erre a hamvazószerda előtti este került sor. A Jászágban *babfazékhordás* néven ismert népszokás. Csak Jászkiséren szerepel *cefrehányás* névvel. A cefrének két változata volt ismeretes a faluban: Egyik forma az, hogy az udvarló vagy a vőlegény ezen az estén egy édességgel, dióval, mogyoróval, narancscsal megtöltött cserépfazékkal állított be a lányos házakhoz, és bevágta azt a konyhába. Utána gyorsan elfutott. Csak ritkán fordult elő, hogy behívták és megvendégtették.

A másik eljárás az volt, hogy a haragosok gádorába *csúnya cefrét* vágta be ezen az estén. Olykor megesett, ha a gazda nem volt elég éber és nem állt lesben egy vödör vízzel, még a ház falát is bekenték záptojással vagy marhaganéval. Sőt az udvaron lévő cserépedényeket, köcsögöket és üvegeket is összetörték. Az ún. *csúnya cefre* a záptojással, trágyával, üvegcserepekkel és szeméttel megtöltött rossz cserépfazék vagy köcsög, amelyet a legények a gádorba, a konyhaajtó elé dobtak be és utána elrohantak. Az öregek emlékezete szerint azért vágta cefrét a lányoknak és özvegyasszonyoknak, hogy még abban az évben férjhez menjenek, és annyira sokasodjanak, mint a széttört cserép. Ezt az analogiás varázslatra emlékeztető szokást napjainkban már csak a gyermekek gyakorolják, jobbára csínytevésésként.⁶

Az udvarlók, vőlegények másik közismert szokása volt, hogy május elsejének éjjelén a kiválasztott leány udvarába *májfát* állítottak. Rendszerint egy fiatalabb nyárfát vagy jegenyét vágta ki erre a célra. A fát jól fölgallyazták, szalagokkal és selyemkendőkkel feldíszítették, majd észrevétlenül igyekeztek fölvenni a háztetőre. A kéménybe tűzték, vagy a *vértelekre* erősítették fel. A májfa a leányra nézve nagy megüszeltetést jelentett, éppen ezért egy-két hétig ott is hagyták a tetőn.

A század első felében még szokásban volt a *rózsafaállítás*. Szintén május elsejének éjszakáján zöldellő rózsafát ültettek a legények választottjuk kiskertjébe. Néhány évtizede már teljesen eltűnt a rózsafaállítás, s egyre kevesebbet látni a májfák közül is. Viszont tovább élt az udvarlás másik közismert szokása, az *éjjelizenélés*. Tavasz estéken a választott leány ablaka alatt megjelent az udvarló. Elhúzatta a cigánybandával a leány kedves nótáját, s a vele tartó barátaival énekelt.

Bizonyos mértékig az udvarláshoz kapcsolódott a *húsvéti locsolkodás* szokása. Ugyanis húsvét hétfő reggelén a választott leányt illet először megöntözni a legénynek, s csak utána mehetett a rokonokhoz, ismerősökhöz. A század közepéig *tejesköcsögből* vagy *rocskából* öntözték a vizet a leányokra és az asszonyokra. Napjainkban már csak elvétve locsolkodnak vízzel. Most már *szagos vízzel*, kölnivel öntözködnek. Máig élő régi szokás, hogy a legényeket asztalhoz ültetik, s borral, pálinkával, sonkával és süteménnyel kínálják meg őket. Mire beesteledik, sok locsolkodót segítséggel támogatnak haza. Ez azonban szégyen, mert az esti *locsolkodóbálon* minden valamire való legénynek illik ott lenni. Régebben az is szégyennek számított, ha az asszonyok és leányok húsvét keddjén a kútnál meg tudták öntözni a legényt.

VIRTUSKODÓ JÁTÉKOK: A legényélet jellegzetes szokása volt a húsvéti ünnepkör idején a virtuskodó, hetvenkedő játék. A ráérő legények kedvelt időtöltése volt a nagybőjt alatt a *szelelő* vagy *pellengér* nevű játék. Az utca végén egy 150–180 cm magas oszlopot kb. fél méternyire beástak a földbe. Az oszlop másik végét kicsit megfaragták, és egy kocsikereket helyeztek rá. Erre egy *vendégoldalt* erősítették keresztbe téve. Kettő-hárman ráültek. Mások alulról, a földön fekve, a küllőbő fogódzva hajtották a kereket körbe-körbe. A játéknak sokszor csonttörés volt a vége, mert a megszedült legények könnyen leestek.

Ugyancsak bátorságot igénylő, kemény legényt kívánó játék volt a *nagypénteki tekészés*. Az egy utcában lakó fiatalemberek két csapatot alkottak. A kocsiútra egy nagyobbacska lyukat ástak. Ebbe a lyukba kellett bunkósvégű fadoronggal beleütni egy fagolyót. A játékot az a csapat nyerte, amelyiknek többször sikerült a golyót a lyukba terelni. Igen veszélyes játék volt, mert a küzdelem hevében előfordulhatott, hogy a bonkósbottal egymás lábát ütötték el.

A legények virtuskodó, játékos kedvét bizonyítja egy másik népszerű szokás, a *disznótori kántálás*. Sokszor kötöttek fogadást a legények, hogy maskarába öltözve, bekormozott arccal és kifestve ki tudják lopni az ismerős család udvari kemencéjéből a hurkát és kolbászt. Ha az akció sikerült, bekebelezték a zsákmányt és jót ittak rá. A kántálás szelídebb művelői magukat felismerhetetlenre maszkírozva állítottak be a disznótoros ház gádjára vagy ablaka alá, és éneklő hangon a maguk rögtönözte rigmüsokkal kéregettek egy kis kóstolót a gazdasszonytól. Ilyesféle versikékkel kántáltak:

„Mi vagyunk a vándorok,
Hurkát, kolbászt aggyatok!”
„Hurka, kolbász, jaj, de jó,
A bendőnkbe az való:
Aggyatok hát, aggyatok,
Mert, ha nem, hát ellopjuk!”

Az ilyen tréfás kéregetésnek és fenyegetőzésnek igen sokféle változata volt ismeretes. Ez a szokás napjainkra már szinte teljesen kiveszett. Csak egy-két helyen mennek át a szomszédos házhoz a gyermekek disznótori kántálás céljából.

A *hívatlan* legények régebben a lakodalmas házak ablaka alatt is megjelentek. Ezek a *szűrujjasok* hétköznapi ruhában jelentek meg, és az ablakon leselkedtek be. Rendszerint beengedték őket. Ettek-ittak, éjféltor táncoltak egy kicsit, és az új párt éltetve békeességben elmentek. Előfordult, hogy ott, ahol nem engedték be őket, vagy nem kaptak engedélyt a táncolásra, bosszúképpen megzavarták a mulatóságot. Pl. erős paprikába meghempergetett verebet engedtek be a táncoló fölé, vagy amikor a mulatozók nem ügyeltek rájuk, bepiszkitották a falat, felforgatták az udvart. Esetleg gúnyos versikéket rögtönöztek az új párra és ezeket ordítozták a ház előtt.

A lakodalom és az azt megelőző *legénybúcsú* egyébként is sok alkalmat adott a hetvenkedésre, tréfálkozásra. Ez volt az utolsó alkalom a komoly emberré váló legény életében, hogy kitombolja magát. Miután belépett a házas emberek sorába, akkor már nem vehetett részt cimborái szórakozásán anélkül, hogy meg ne szólják volna érte. Különösen nem vehetett részt az ún. *bandázásokon*, amelyek a falubeli és a környékbeli legények sajátos szórakozását jelentették.

A *bandázások* többet jelentettek egyszerű szórakozásnál. Ezeknek a zártabb jellegű összejöveteleknek egészen az 1950-es évekig gazdag hagyománya volt, más szóval a község paraszti tradíciójának igen értékes részét alkotta.

BANDÁZÁSOK AZ ÓLASKERTBEN: A múlt század végén és századunk első felében a fiatal legények virtuskodó bandázásai vittek jellegzetes színt a falu életébe. Ezekre főképpen a téli estéken került sor. Korábban az *ólaskertek*, azaz a *szérűskertek* istállói, később pedig a lakóház mellé épült istállók adtak lehetőséget az összejövetelre. Itt gyűltek össze estéről estére az egy utcabeli legények, a *jó komák*, hogy a hosszú téli estéken valamivel agyonüssék az időt. Az istállók azért bizonyultak kiválóan alkalmasnak, mert kívül estek a lakóház szűkebb portáján, így sem az asszonynépet, sem az idősebb embereket nem zavarták. Magukra maradva felszabadultabban szórakozhattak, mert nem fékezte őket a szülői felügyelet, s a nyelvüket sem kellett kordában tartani.

Már tizenöt éves kortól bevették a síhedereket a bandába, de mint látni fogjuk, csak megfelelő *avatás* után. A rendszeresen összejáró társaság tagjait a közös szórakozások kovácsolták össze, erős betyárbeccsület alakult ki bennük. A bandázás eredetileg istállóbeli ivászatot jelentett. A szomszédos jó komák, cimborák összejöttek valamelyik istállóban, pénzt *pótoltak* (adtak) össze, bort szereztek. Néha a kocsmárostól hitelbe, vagy valamelyik ismerős szőlősgazdától. Kártyázással, egymás ugratásával, virtuskodó játékokkal, vagyis az idősebbek szerint *helytelenkedéssel* töltötték az időt. A lerészegedett komákat a *muri* után hazavitték, és lefektették a saját istállójában. Nemegyszer előfordult, hogy a tréfa kedvéért a részegeket megmártogatták a sárban, sőt a falat is besározták. Ezzel ellene hangolták a fiú szüleit. Az idősebbek ugyanis nem nézték jó szemmel a részeg legények szórakozásait, és ha azok túl hangosak voltak, szétzavarták őket. Ilyen esetekben a legények bosszúképpen olykor bepiszkították az illető gazda háza falát, vagy sárral kenték be. Felforgatták a portát, a kapukat leszedték és messzire elvitték a háztól. Megtörtént, hogy a kevésbé éber gazdák udvarában a kocsit szétszedték és a szalmakazal tetején rakták össze. Számos vaskos tréfát eszeltek ki az olyan gazda ellen, aki vétett ellenük. Így aztán az idősebbek többnyire elnézték még a duhajkodásba átcsapó szórakozásaikat is.

Sűrűn előfordult, hogy a beborozott társaság *kirándult*. Ez azt jelentette, hogy csengős szánon énekelve, duhajkodva hajtottak végig az éjszakai utcákon. A lányos házaknál megálltak és „óbgattak egy-két nótát az ablak alatt.” Ez az *éjjeli-zenélés* nyáron és ősszel szintén előfordult. Ősszel rendszerint gyümölcslopással járt együtt. Amíg a társaság egyik fele énekelt, addig a többiek megdézsmálták a gyümölcsfákat. Volt eset, amikor egymás nyakában lovagolva nótázták végig a környéket, és a nagyobb lárma kedvéért a „lovak” nyakába csengőket, vagy kolompokat akasztottak. Tavasszal a faluszéli vályogvető gödrökbe mentek le és *csónakáztak*. A kamrából kiloptak sütőteknőbe ültek bele és falapátokkal eveztek.

Há tehát tréfára, mókázásra vagy éppen vakmerőskedésre adódott alkalom, azt feltétlenül kihasználták.

Egyes bandák között — különösen még a század első évtizedeiben — bőven akadtak ellentétek. A szegényebb legények nem állhatták az iszákos, gógös gazdag legényeket, és bizony elő-előfordult, hogy ittasan összeverekedtek velük. Arra is volt példa, hogy a felvégről az alvégre udvarló, vagy fordítva, az alvégről a felvégre járó legényt megverték. Felekezetek szerint is tükröződött az ellentét. A katolikus leányhoz járó református vagy a református házakhoz járó katolikus legényeket megverték. Ok nélkül azonban nem verekedtek, bár tény, hogy szórakozásaik, játékaik jelentékeny része virtuskodó, vakmerő, durva vagy éppen trágárnak minősíthető. Érthető, hogy a borozó társaság erejét és ügyességét fitogtató „szellemes” játékokra ragadtatta magát. Néhány borívó versike máig is használatos maradt, mert rigmusokkal biztatták egymást az ivásra. Néhány a legismertebbek közül:

„Ökör iszik magába,
Tóccs komám a pohárba!”

„Bort iszik az útonjáró,
Akar paraszt, akar báró!”

„Mit mondott az öreg Kiss?
Aztat, hogy ígyünk is!”

„Mindig iszunk,
Sose beszélgetünk?”

„Hogy híjják a mi kutyánkat?
Bizinnánkis!”

A koccintásra persze mondóka nélkül is bőven találtak ürügyet, ha másért nem, hát egymás egészségére vagy fogadásból mindig lehetett inni. Az idősebbek még emlékeznek olyan bandázásokra, ahol egyetlen estén több hordó bort megittak. Különösen jó alkalom volt a névnap vagy a katonának álló cimborá bűcsúztatása. Ilyenkor a kelleténél jobban a pohár fenekére néztek a legények.

A felhevült, erejét és ügyességét fitogtatni kívánó borozó társaságok nagyon sokféle játékot kieszeltek. Rendszerint valakinek a beugratására épültek ezek a játékok, és szinte valamennyihez fogadás fűződött. A bandázások színhelyéhez alkalmazkodó legkedveltebb játékok a következők voltak:

KISSZÉKRÜL PÍZT FELVENNI: Egy istállószékre, sámlira pénzdarabot helyeztek. Fogadást kötöttek, hogy nem lehet azt onnan a kívánt feltételek mellett felvenni. A vállalkozót szétterpesztett lábakkal állították fel a székre. Próbálkozásai

sikertelenek maradtak. Ezt a játékot egyébként családi, baráti összejöveteleken is játszották.

HAJHÚZÁS: A bandában megjelenő újoncok felavatására szolgáló játékok egyike. A gyanútlan legénnyel fogadnak, hogy a bezárt ajtón át kívülről meghúzzák a haját. A kilépő legény megfigyeli, hogy az ajtóhoz belülről odaállított újonc feje hol van. Az ajtó megjelölt pontjára nagyot üt a balta fokával vagy a kalapáccsal. Ennek a durva játéknak nemegyszer volt agyrázkódás a vége, sőt néha koponyatörést is szenvedett az, akit rászedtek.

RÁSZÉDÍS: Ez is beugrató jellegű játék. Fogadnak, hogy a félig nyitott ajtón át kidugott karról lenyírják a kabátujjat és vissza is varrják úgy, hogy meg se fog látszani. Amikor a vállalkozó kidugja a kezét a nyíláson, vizet öntenek a kabátja ujjába.

VÍZMERIGETÍS: Az előzővel két vonatkozásban is rokon játék. Ehhez szintén kell egy gyanútlan legény, akit vízzel tréfálnak meg. Az istálló földjébe egy 30–40 cm átmérőjű, kb. 20 cm mély gödröt ásna, amit vízzel töltenek meg. Azután fogadnak: hogy ha valaki szétvetett lábakkal a gödör mellé ül és két kezében egy-egy bicskával állandóan veri a gödör fenekét, akkor is ki lehet merni onnan a vizet. Amikor elkezdődik a próbálkozás, a csejt kivető személy egy óvatlan pillanatban két előrenyújtott lábánál fogva a vízzel telt lyukra rántja a földön ülő legényt.

SZALMASZÁL FÉLVEVÉS: Szintén beugrató játék. Gyanútlan, többnyire újonc legénnyel fogadnak, hogy nem tudja egymás mellé helyezett nyitott tenyerébe fölvenni a földről a szalmaszálat. Miközben próbálkozik, a háta mögött állók közül valaki egy lapát ganét dob a tenyerébe.

NYÚLVADÁSZAT: Ez is rászédő, durván szellemes játék. Aki még nem ismeri, azt ráveszik, hogy a sötét istállóban játssza el a vadász elől menekülő nyúl szerepét. Széttérpesztett lábú legény lába alatt kell átbújni, mintha bokorba menekülve húzódná meg a vadász elől. A rábeszélésnél rendszerint az illető ügyességére apellálnak és bort ígérenek. Mikor azután a nyúl át akar jutni a bokron, az előre odakészített ganéval bekenik az arcát.

VAKVEREBEZÍS: Az egyik legénynek bekötik a szemét: ő lesz a *vakveréb*. Valakit meg kell fognia az istállóban szanaszét futkározó társak közül. A szűk istállóban kevés a hely, futni nehéz. A vakverebet úgy próbálják távol tartani maguktól, hogy puha marhaganéval dobálják meg. A rászedett veréb a játék után rendszerint sokáig „tollázkodik”, azaz tisztálkodik, sőt még az istálló falára mázolódott trágyát is neki kell letakarítani.

KUNKORODÁS: Az előzőnél jóval szelídebb virtuskodó játék, amelynél szintén az ügyességre hivatkozva kötnek fogadásokat. Egy *rudallókötelet* kötnek fel a gerendára, mint egy hintát. A kötélt és a testük közé vízszintesen behelyezett keresztfára ráülnek és a fán keresztül történő előrebukfencezéssel a gerendáig igyekeznek magukat feltornászni. Aki legtöbbször meg tudja tenni, az a játék győztese.

SZÍDÍTÉS (szédítés): Ez is ügyességi játék. A földre és a falra 6—8 cm átmérőjű kört rajzolnak. A vállalkozónak előrenyújtott jobbkezebe bicskát kell fognia, a bal kezével pedig a jobb kar alatt átnyúlva megfognia a jobb fülét. Ilyen pózban le kell hajolnia és a bicskát háromszor a földön levő kör közepébe beleszúrnia, majd háromszor gyorsan körüljárnia a kört, s utána a falra rajzolt kör közepébe belevágni a bicskát. E művelet végére azonban a legtöbben megszédülnek és csak keveseknek sikerül a falon levő körbe is beletalálni.

KÖTÉLHÚZÁS: A csoportos virtuskodás közismert játéka. A felhevült társaság az udvarra menve két táborra oszlik, és egy kötél két végébe kapaszkodva igyekeznek kimozdítani egymást a helyükről, azaz átrántani a másik csoportot a középen meghúzott vonal maguk felőli oldalára. Bár ebben a játékban a nyers erő dominált, a furfangosabbak sokszor éltek az ellentábort megzavaró apró cselvetésekkel, tréfákkal, amelyek ha elég szellemesek voltak, nem számítottak csalásnak. Hogy a huzakodás közben kifejtett erőfeszítés szabályos volt-e, arról a közép-re állított bíró döntött.

Az egymás rászédésére, megtréfálására, virtuskodásra irányuló, és rendszerint fogadással együtt járó játékok annyira hozzátartoztak a legények életéhez, hogy egy közismertnek számító szilveszteri anekdotát is kapcsolnak hozzájuk. A falubeli bandákban megtörténtnek tüntetik fel a következő történetet:

Régen a *kisíri* parasztemberek szilveszter este az istállóban bandázáskor fogadtak egy pár liter borba, hogy közülük senki sem mer éjfélkor a temetőből hazahozni és visszavinni egy sírkeresztet. Az ajánlat csábító volt. Akadt egy hetvenkedő legény, aki éjfélkor felhúzott egy keresztet a temetőben, és a vállára vetve hazavitte megmutatni a cimboráknak. Aztán elment, hogy megmutassa azt is, hogy vissza is meri vinni. Sokáig várták a többiek, de nem jött haza. Akkor valamennyien kimentek a temetőbe, s látták, hogy ott fekszik halva a sírhalmon a legény. „Elvitte a gonosz, mert ujjat mert húzni vele” — mondják. Valójában az történt, hogy a szerencsétlen ember a kereszt visszaszúrásakor a kötényt a földhöz szögezte, és amikor föl akart egyenesedni, érezte, hogy valami nem ereszti. Ijedtében szörnyethalt.

A falubeli bandázásokról mondtak és az ismertetett játékok a környékbeli tanyák legényeire is vonatkoztathatók. Az egymáshoz közelebb eső tanyák legényei összegyűltek szórakozni. Ezek az összejövetelek nem voltak mindennaposak. A falubeliekhez viszonyítva kisebb volt a társaság, és szolidabb volt a hangulat. Nem ittak kevesebbet, mint a falubeli társaik, de az italt jobban bírták. Kevesebbser került sor duhajkodásnak számító mulatozásokra. A környékbeli tanyák istállóiban jobban divott az izogatással járó kártyázgatás. *Máriást, filkózást, bunkózást, lórumot és ultit* játszottak. Praktikus okoknál fogva az egymáshoz közelebb eső tanyák fiataljainak szórakozásain olykor a leányok is megjelentek. Éneklés vagy citeraszó mellett táncolni tanultak.

Amikor a tanyákról beköltöztek a faluba, a legények egyik, vagy másik bandához csapódtak, de beilleszkedni csak nehezen tudtak. Mire a környező tanyavilág felszámolódtott, akkorra már a faluban is kihalófélben volt a legényélet vázolt sajátossága. Századunk közepétől a bandázások szerepét fokozatosan átvették a faluban megalakult körök (gazdakör, iparoskör). Jobbára ezek helyiségeibe látogattak el esténként iszogatni, kártyázgatni, kuglizni és biliárdozni. Napjainkban a termelőszövetkezetek klubszobáit, a vendéglőt, eszpresszót, illetve a kultúrotthont keresik fel társas szórakozás céljából. A hajdani vidám bandázásoknak ma már egyre inkább csak az emléke él Jászkiséren és környékén, illetve egy-egy szokását napjainkban a gyermekek gyakorolják.

Összefoglalásképpen a legényélet felvázolt tipikus vonásai alapján megállapíthatjuk, hogy a fent jelzett évtizedekben a természeti és társadalmi környezetet, a falu fejlődésének sajátosságait követve alakult a jászkiséri fiatalság élete. Elsősorban a szívós, önálló munkavégzés határozta meg az itteni fiatal emberek életfelfogását. Az őszi betakarítás után, amikor kevesebb munkájuk adódott, élve a lehetőségekkel, igyekeztek minél jobban kihasználni és színessé, változatossá tenni szabadidejüket. A közismert szórakozási formákat — bálázás, kocsmázás stb. maguk alkotta játékokkal, társas összejövetelekkel tették gazdagabbá. Erre szolgált az istállóbeli bandázás, amely népi rigmusokban, játékokban, tréfákban bővelkedő időtöltés volt. A legényélet eme jászkiséri sajátossága megítélésem szerint értékes színtöltte a jászsági emberek életformájának. A fent leírtakkal a jászsági, tágabban az alföldi falusi közösségek életformájának teljesebb megismeréséhez kívántam adalékokat szolgáltatni.

JEGYZETEK

¹ Tárgyát tekintve ezek közül KRESZ M.: A gyermekkor és az ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban (Ethnographia, LV. 1944. 143—147.), Ud.: A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban (Néprajzi tanulmányok — Bárczi G. — Bp. 1949. 53—92) és RUITZ I.: A parasztfiútság társasélete a Bódva vidékén (1880—1950) c. közleménye (I. rész: Ethnographia, LXXVI. (1965) 572—601. II. rész: uo. LXXVII. (1966) 93—117.) áll munkámhoz legközelebb.

² A Jászságra vonatkozó néhány fontosabb forrásom: FODOR F.: A Jászság életrajza. Bp. 1942. — BEREZKY I.: Jászkunsági népszokások. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei kalendárium az 1948. évre (Szolnok, 1948. 87—91.) — CSETE B.: A jászkiséri gyermek játékszerei. Népiünk hagyományaiból, Bp. 1955. 66—74. Tanulással szolgált továbbá Szolnok megye készülő néprajzi atlaszának munkálatai.

³ Adatközlőim: Kiss Zsigmond 83 é., Lázár István 75 é., Pirner Mihály 60 é., Szabó Zsigmond 61 é., Petrovics Pál 68 é., Szentpéteri Sándor 68 é., Czifra Áron 50 é., Kiss István 45 é., ifj. Pirner Mihály 35 é., Szeremi Sándor 26 é., Ládi Ferenc 24 é., Kovács Józsefné 65 é., Bokor Mihályné 65 é., Gócza Andrásné 62 é., Szepcsik Józsefné 25 é.,

⁴ FODOR F.: i. m. 380.

⁵ A községi tanács (Jászkisér) statisztikáiból vett adatok.

⁶ A szokás szélesebbkörű jázsági elterjedéséről ld. NAGY J.: Sajátos farsangi népszokás a Jázságban („Bakfazékdobás”) c. dolgozatát. Jászberény, 1967. Jázsági Füzetek 3. Különösen a 9. és kk.

MANCHE TYPISCHEN GEBRÄUCHE DES JUNGGESELLENLEBENS IN JÁSZKISÉR UND SEINER UMGEBUNG

von
MAGDOLNA SZABÓ

Die vorliegende Arbeit beschreibenden Charakters fasst die typischen Bezeichnungen der Lebensart zusammen, die von der Männergesellschaft, vor allem von den Junggesellen in Jászkisér und seiner Umgebung in den vergangenen Jahrhunderten geführt wurden.

Einleitend wird kurz über die wichtigsten Charakterzüge der Geschichte in der benannten Gemeinde und deren Gegend gesprochen, im weiteren folgt eine allgemeine Charakterisierung ihrer Gebrauchswelt. Bei der Auseinandersetzung der allbekannten Gebräuche des Junggesellenlebens, wie Kneiperei, Besuch von Bällen, Bekanntwerden, Liebeswerbung versucht der Verfasser die Ortseigenheiten hervorzuheben: z. B. *szénreménis* (Musterung der Mädel), *cefrevágás* (Maischgeschneide), Maischprozess (Volksbrauch vor Ostern), Aufstellung von Mai- und Rosenbäumen, Nachtmusikgeben, renommierte Spiele zu Ostern, Christgehen am Schlachtfest, *szürujjasok* (Hochzeitsgastschaft von Nichteingeladenen).

Ein typischer Gebrauch des Junggesellenlebens in Jászkisér usw. *ólaskerti bandázások* (Zusammenkünfte der Junggesellen im Schoberhof) wird im weiteren Teil dieser Arbeit eingehend analysiert, d. h. hier wird der Zeitvertreib der Junggesellen, die sich abends in den Ställen versammeln, geschildert.

Nach der Beschreibung von Kneipabenden und von den sich daran anknüpfenden Unterhaltungen der Junggesellenbände, wie Ausflug (ausschweifendes Hin- und Hergehen im Dorfe zur Nachtzeit), Kahnfahrt (Wasserfahrt auf den am Dorfrande gelegenen Gruben in der Nacht), scherzhafte Nachtmusik werden die liebsten Spiele der Junggesellen dargestellt.

Nach einer eingehenden Schilderung der folgenden Spiele: *vom kleinen Stuhl Geld aufnehmen*, *Haarziehen*, *Betöpelung*, *Wasserschöpfung*, *Strohhalmaufnehmen*, *Ausschwindeln*, *Seilziehen*, wird von den Gebräuchen der Junggesellen in der umliegenden Welt der Einzelgehöfte geschrieben.

Schliesslich wird in der Arbeit auf die auch das Junggesellenleben umformenden Veränderungen hingewiesen, die infolge der ökonomischen und gesellschaftlichen Veränderungen erfolgten, bzw. es wird auch auf ihre heutigen Tendenzen angespielt.